

MUKSİT

(المقسط)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte “âdil olmak” anlamındaki kıst kökünün “if’âl” kalıbından türemiş bir sıfat olan muksıt “adaletle hükmeden, âdil” demektir. Muksıt ismi Kur’an’da Allah’a nisbet edilmemekle birlikte “küst” ve “ik-sât” kavramları zât-i ilâhiyyeyi niteleme çerçevesinde kullanılmaktadır. Kâinatı yaratan ve yöneten mutlak kudret ve hikmet sahibi varlığın birliğine bizzat Allah’ın, meleklerin ve ilim erbabının şehadet ettiğini ifade eden âyette yer alan “adaleti ayakta tutan” (kâimen bi’l-kıst) nitelemesinin (Âl-i İmrân 3/18) Allah’a râci olduğu müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir (Taberî, III, 285-286; Fahreddin er-Râzî, VII, 222). Kıst kelimesi bir âyette, iman edip faydalı işler yapanların adaletle mükâfatlandırılacağına bildirilmesi bağlamında zât-i ilâhiyyeye nisbet edilmiş (Yûnus 10/4), iki âyette de âhirette insanlar arasında hakkaniyetle hükmedileceği beyan edilirken kıst kavramı dolaylı olarak Allah’a izâfe edilmiştir (Yûnus 10/47, 54). Aynı muhteva diğer bir âyette, “Biz kıyamet gününde doğru ve hassas teraziler kurarız, artık kimse en küçük bir haksızlığa uğratılmaz” şeklinde ifade edilmiştir (el-Enbiyâ 21/47). Bunlardan başka borçlanmalarda küçük büyük her şeyin kayıt altına alınmasının gerektiğini (el-Bakara 2/282) ve Allah’ın adaleti emrettiğini bildiren âyetlerde de (el-A’râf 7/29) O’na yönelik bir muhteva taşımaktadır (ayrıca bk. KİST).

Muksıt ismi, doksan dokuz esmâ-i hüsnâya yer veren İbn Mâce ve Tirmizî rivayetlerinde yer almıştır (“Du‘â”, 10, “Da‘avât”, 82). Bir hadiste Cenâb-ı Hakk’ın uyumadığı, esasen böyle bir şeyin O’nun şanına lâyık olmadığı ifade edildikten sonra O’nun adaletin simgesi olan teraziyi (kıst) yükseltip aşağıya indirmek suretiyle insanların amellerini kontrol ettiği ve rızıklarını ayarladığı belirtilmiştir (Müsned, IV, 395, 401, 405; Müslim, “İmân”, 293-295; İbn Mâce, “Muqaddime”, 13; Nevevî, III, 13).

Ebû’l-Hasan el-Eş’arî, muksıt ismine “âdil” mânası verdikten sonra adlin “yerli yerinde ve dengeli iş görme; hakkaniyetle hüküm verme” anlamlarını göz önünde bulundurmuş olmalıdır ki ilâhî adaletin iki şekilde gerçekleştiğini kaydeder. Bunlardan biri tabiatı dengeli ve âhenkli bir şe-

kilde yaratıp yönetmek, diğeri de hakkaniyetle hükmetmektir (İbn Fûrek, s. 56). Aynı yorum Fahreddin er-Râzî’de de görülür. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, âhiret hayatının mevcudiyetinin hikmetlerinden birinin Allah’ın iman ve sâlih amel sahiplerine adl ile karşılık vermesinden ibaret olduğunu beyan eden âyetin tefsirinde (Yûnus 10/4) kıst kavramını şöyle açıklar: Allah dünyada ayırım yapmadan dostunu da düşmanını da rızıklandırmış, buna karşılık hiç kimsenin fizik yapısında dost veya düşman olduğunu gösteren bir alâmet yaratmamıştır. Âhirette ise dost ile düşman ayrı muamelelere tâbi tutulacak, muksıt isminin tecellisi olarak dostlar hak ettiklerinin fazlasıyla mükâfatlandırılarken düşmanlar sadece yaptıklarının karşılığında cezaya çarptırılacaktır; ayrıca Allah’ın dostları ve düşmanları bu durumlarını gösteren alâmetler taşıyacaklardır (Te’vilâtü’l-Kur’ân, vr. 320^b). Ebû Abdullah el-Halîmî, muksıt ismine “kullarına kendi zâtından adalet duygusu lutfeden” veya “kullarından her birine kendi fazlından pay ayıran” anlamını vermiştir (el-Minhâc, I, 207). Esmâ-i hüsnâyı mistik yaklaşımlarla da yorumlayan Gazzâlî muksıtı “mazlumun hakkını zalimden alan” mânasını vermiş, bunun en mükemmel şeklinin ise mazlumun yanında zalimin rızasını elde etmek suretiyle gerçekleştiğini söylemiş, ancak böyle bir şeye sadece Allah’ın muktedir olduğunu belirtmiştir. Gazzâlî kullun muksıt isminden edinebileceği nasibi de şöyle açıklamıştır: “Önce mazlumun kendisinde bulunan hakkını vermek, ardından başkasında olan hakkını alıp ona teslim etmek ve nefsi için başkasından intikam almamak”. Allah’ın kevnî-fiilî isim ve sıfatları arasında yer alan muksıt adl, hakem, latîf ve müntakım isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “kşt” md.; Müsned, IV, 395, 401, 405; Müslim, “İmân”, 293-295; İbn Mâce, “Muqaddime”, 13, “Du‘â”, 10; Tirmizî, “Da‘avât”, 82; Taberî, Câmî’u’l-beyân (nşr. Sıdî Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, III, 285-286; Mâtürîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 320^b; Ebû Abdullah el-Halîmî, el-Minhâc fi şu‘abi’l-imân (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 200, 207; İbn Fûrek, Mücerredü’l-Makâilât, s. 56; Abdülkâhir el-Bağdâdî, el-Esmâ’ ve ş-şifât, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 201^a-202^a; Gazzâlî, el-Mağşadü’l-esnâ (Fazluh), s. 153-154; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, el-Emedü’l-ağşâ, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 126^a; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu’l-ğayb (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa’d), Beyrut 1404/1984, VII, 222-223; Nevevî, Şerhu Müslim, III, 13.

BEKİR TOPALOĞLU

MUKTEDAB

(المقتضب)

Aruz sisteminde bir bahir.

Halîl b. Ahmed’in aruz sisteminde “müşt-tebihe” diye adlandırılan dördüncü dairede beşinci, klasik genel sıralamada ise on üçüncü bahir olarak yer alır (DİA, III, 428; IV, 484). Bahrin adı “kesip koparmak, budamak” anlamındaki kaqb kökünden “iftiâl” kalıbının sıfat şekli olup “kesilip koparılmış” demektir. Aslı vezni bir mısradaki “müstef’ilün mef’ûlâtü müstef’ilün” şeklinde olan münserih bahrinin her mısraının ilk tef’ilesini teşkil eden “müstef’ilün”ün kesilip atılması suretiyle elde edilmiş bir vezin olduğundan bu adla anılmıştır.

Halîl b. Ahmed’in daire sisteminde tam ve sahih şekli bir şatırda (mısra) “mef’ûlâtü müstef’ilün müstef’ilün”dür (---/---/---). Ancak uygulamada her iki şatırın sonundaki “müstef’ilün” cüzlerinin düşmesiyle meczû (bir cüzü düşmüş) hali olan “mef’ûlâtü müstef’ilün” (---/---) şekliyle kullanılır. Bahrin bir aruzu ve bir darbı vardır. Meczû beytin aruzu ve darbı konumundaki “müstef’ilün” tef’ileleri tayy kuralı (dördüncü sâkin harfin düşürülmesi) uygulanarak “müfteilün” (---) olur ve vezin bir şatırda “mef’ûlâtü müfteilün” (---/---) şekline girer. Haşv tef’ilesi olan “mef’ûlâtü”de ise zihaf kaideleri olarak habn (ikinci sâkin harfin düşürülmesi) ve tayy uygulanır. Ancak tef’iledeki “murâkabet” (yanyana gelen iki hafif sebebin sâkin harflerinin aynı anda düşürülmesi veya sabit kalmasının câiz olmaması) dolayısıyla yukarıda zikredilen iki zihaf kaidesi (habn ve tayy) aynı anda bir tef’ilede tatbik edilemez. Bu durumda “mef’ûlâtü” (مفعولات) tef’ilesinin fe ve vav harflerinin birlikte düşürülmesi gerekirdi. Bu mümkün olmamakla birlikte habn ve tayy kuralından yalnız birinin uygulanması icap eder. Bu sebeple “mef’ûlâtü” tef’ilesinin fe veya vav harfi düşürülebilir. “Mef’ûlâtü” ya habn (birinci hafif sebebin sâkin harfi olan “fe”nin hazfi) kuralı tatbik edilerek “meûlâtü” (مفعولات) şekline dönüştürülür ki bu, pratikte hareke ve sükûn sayısı bakımından bunun eşdeğeri olan “mefâilü”ye nakledilerek kullanılır veya tayy (ikinci hafif sebebin sâkin harfi olan “vav”ın hazfi) kuralı uygulanarak “mef’ulâtü”ye (مفعلات) dönüşür. Bu da pratikte eşdeğeri olan “fâilâtü” (فاعلات) tef’ilesine nakledilerek kullanılır. Kûfeli aruz âlimle-